

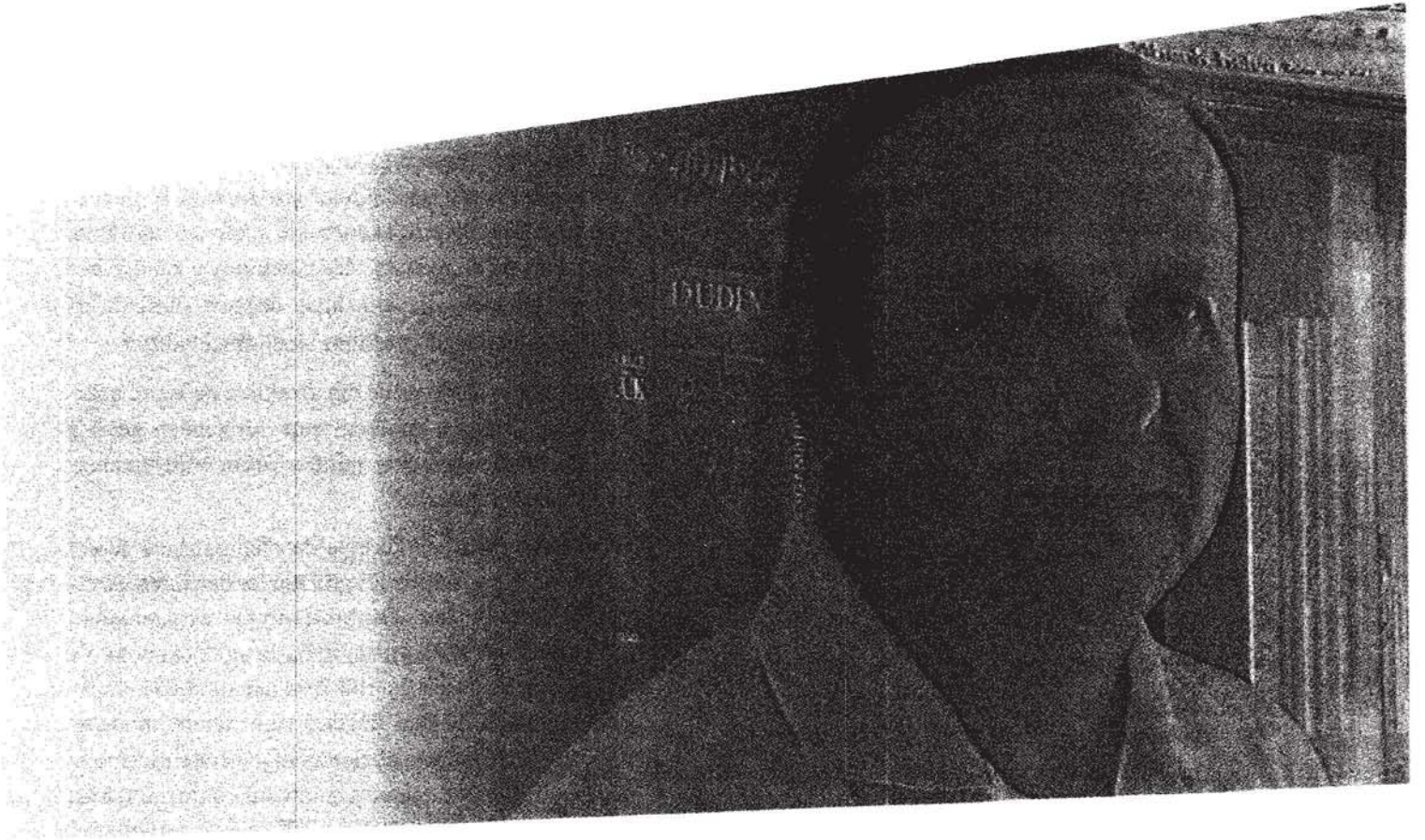
erkan perşembe ile türkiye'de değişme ve din ilişkisi üzerine söyleşi

ERKAN PERŞEMBE

Yard. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Eskireni: Türkiye'de din konusundan bahsedildiğinde genelde muhafazakar/tutucu bir durum öngörülür gibi bir izlenim edinilmektedir. Din ile tutuculuğun özdeşleştirilmesi sizce doğru bir yaklaşım biçimi midir? Türkiye örneğinde bunu ele alabilir misiniz?

Erkan Perşembe: Genellikle din ile muhafazakarlık arasında tartışılmaya gerek duyulmayacak kadar net özdeşlikten bahsedilir. Muhafazakarlığın din ve gelenekle birlikte düşünülmesi, modern dönemlere has değişmelerin yarattığı belirsizliklerle ilgili olduğu kadar, modernliğin kararlı şekilde din ve geleneği öteleyen tavrına bağlanmaktadır. Diğer söyleyişle, muhafazakarlığın anlam dünyası, modernliğin anlam dünyasına karşıt kategoriler içinde var olmuştur. Ancak muhafazakarlık düşüncesi, katı bir şekilde geleneğin ve dinî anlam dünyasının korunmasına yönelik bir tutum değildir. Muhafazakarlık, değişmeyi her alanda istikrar ve düzenin korunmasına yönelik bir yaklaşımla gerçekleştirmeyi amaç-

lar. Muhafazakarlık, toplumun, siyasal, ekonomik ve kültürel değişme dinamiğinde toplumun kuşaklar boyunca aktardığı tecrübeleri, değerleri dengeli bir şekilde yeni gelişmelere uyarlayabilmektir. Bu noktada aslı sorun, modernleşmenin yarattığı hızlı değişimlere karşı çeşitli toplum birimlerinde ortaya çıkan aşırı tepkilerdir. Bu anlamda muhafazakarlık tutuculukla ilişkilendirilebilir. Türkiye’de modernleşmeye karşı başlangıçtan bugüne gösterilen tepkisel tutumların din ekseninde, dinin anlaşıldığı ve yaşandığı değerler çerçevesinde görülmesi şaşırtıcı değildir. Zira, Türkiye’de bugün muhafazakar olarak tanımlanan düşünce ve topluluklar, genellikle dini tutuculukla veya klasik Osmanlı geleneğine öykünmeyle değerlendirilmektedir. Bu çerçevede Türk muhafazakarlığı toplumun kültürel yapısından hareketle anlam kazanmakta, siyaset alanına yansımaktadır. Ancak, burada şaşırtıcı olan, Türkiye’de modernleşmeci yaklaşımlar, demokrasi kriterlerine yakınlık, özgürlüklerin açılımı, kapitalist ekonomi ilkelerinin uygulanması, sanayileşme gibi Batılı değerler, genellikle sağ muhafazakar ideolojiler eliyle gerçekleştirilmiştir.

Eskireni: Türkiye’de dini kesimlerin değişim konusundaki durum ve tutumları bakımından sınıflandırılmasını siz nasıl yapardınız?

Erkan Perşembe: Türkiye’de son yüzyıl içinde değişimin ivmesini Batılılaşmacı hareketler oluşturduğu için, dini kesimlerin değişme karşısındaki tutumları da Batılı değerlere karşı olmak ya da Batının bilimi ve tekniğini alarak, kendi dini dinamiklerini yeniden keşfedebilmek arasında olmuştur. Bu çerçevede Türkiye’de İslami düşünce, toplumun geri kalmasını, geleneğin yitirilmesine bağlayarak, geçmişte kutsamaya çalışan hareketlerle, İslam’ın ana kaynağından hareketle bugüne ışık tutabilecek yol ve yöntemi belirlemeyi amaçlayan hareketler arasında iki ana kategoride incelenebilir. Osmanlı döneminde ve Cumhuriyet döneminde Batılılaşma hareketlerini kaygıyla izleyen, ona karşı çıkan geleneksel dini kesimler, yapılan reformlara karşı genellikle kendi iç dinamiklerine göre tavır almışlardır. Bu bağlamda, halk kesimlerinin klasik dindarlık anlayışı, varlığını Cumhuriyet döneminde de devam ettirebilen tarikat dindarlıkları ve toplumsal muhalefetin belirlediği yeni cemaatler klasik dini söylemi temsil etmektedir.

Cumhuriyet dönemi muhalif hareketleri arasında, Batılılaşmaya karşı farklı bir tepkiyi dile getiren Nurculuk, Kur'an kursları ve geleneksel İslam'ın korunmasına yönelik yaklaşımıyla Süleymancılık ve İslam dünyasında Batı karşıtlığı çerçevesinde gelişen siyasal İslam düşüncesinin Türkiye'deki takipçileri zikredilebilir. Özellikle 70'li yıllardan başlayarak, Mısır, Pakistan ve İran'da gelişen İslamî hareketlerin temsilcilerinin (Seyyid Kutub, Mevdudi, Hasan el Benna) eserlerinin Türkçeye kazandırılmasıyla dinî kesimler Batı karşıtlığı ve Modernleşme karşıtlığı temelinde evrensel İslamî değerlerden etkilenmişlerdir.

Osmanlı geleneğinin devamı niteliğindeki çeşitli tarikat örgütlerinde de modernleşme karşıtlığı çeşitli düzeylerde kendisini göstermektedir. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren toplumun bütününe etkileyen değişimler karşısında, tarikatların yeni nesil liderler etrafında modernleşmenin nimetlerinden yararlanarak, gündelik hayatın dinamiği içinde daha fazla görünür oldukları söylenebilir.

Şaşırtıcı olan, Türkiye'de modernleşmeci yaklaşımlar, demokrasi kriterlerine yakınlık, özgürlüklerin açılımı, kapitalist ekonomi ilkelerinin uygulanması, sanayileşme gibi Batılı değerler, genellikle sağ muhafazakar ideolojiler eliyle gerçekleştirilmiştir.

Osmanlı'nın gerileme dönemlerinde başlatılan Batılılaşmacı reformlara karşı Batının yalnızca ilmini ve tekniğini almayı, bunun dışında İslam'ın ilk kaynaklarına dönülerek bugüne yönelik değerler keşfetmeye koyulan İslamcı hareketler, o dönemden bugüne, reformcu, yenileşmeci İslam anlayışını yansıtmıştır. Afganî, Abduh ve Reşid Rıza ile başlayan reformcu çizgi, günümüzde Fazlurrahman'ın İslam modernleşmesi görüşleriyle büyük etki oluşturmuştur.

Değişime karşı olan ya da kendi değişme geleneğini oluşturma düşüncesinde olan dinî kesimlerin son dönemdeki küreselleşme sürecinin etkisinde modernliğin nimetlerinden fazlasıyla yararlandığını söylemek herhalde abartı değildir. 80'li yıllarda uygulanan liberal politikalar, ekonomi ve siyaset alanlarında dindar kesimlerin daha görünür olmalarını sağlar-

ken, eğitim fırsatlarının yarattığı birikim de bunda etkili olmuştur. Bunun sonucunda Türkiye'de dindar kesimlerin benimsediği kimlikler ve örgütlenme yapılarında önemli dönüşümler gözlenmeye başlamıştır. Eğitimli kitleleri, ekonomide güçlenen varlığı ve siyasette daha egemen olan konumuyla dindar kesimler, gündelik hayatın hızla değişen ritminde ilginç modernleşme profilleri oluşturmaktadırlar.

Eskireni: Türkiye'de din, özellikle de İslam bakımından dindarlar modernleşme sürecinden geçmiş midir ya da geçmekte midir? Yoksa Müslümanlar anti modern midirler?

Erkan Perşembe: Türkiye'de modernleşme süreci bütün toplumu etkilediği gibi dindar kesimleri de etkisi altına almıştır. Özellikle piyasa ekonomisinin hakim olduğu 80'li yıllardan başlayarak ekonomi ve eğitim alanında görünürlük kazanan dindar kesimlerin, gündelik hayatın değişen ritmi içinde modernleşmeye uyumları gözlenmiştir. Modernleşmeye karşı en yoğun direnme konumunda bulunan çeşitli cemaatler ve tarikatların değişimin dinamiğini oluşturan modernliğin etkisinden uzak kalamadıkları bir gerçekliktir. Göle'nin vurguladığı gibi, günümüz Müslümanları kendi dindarlıklarıyla modernleşme arasında melez desenler oluşturmaktadır. Modernliğin bir tarzı olarak kapitalist piyasa ekonomisinde var olmak, yeni tüketim normlarını benimsemek, medya dünyasından siyaset dünyasına etkinliğini vurgulamak, faizsiz bankacılık görüntüsüyle de olsa plastik kartların cazibesini hissetmek, alışveriş mekanlarının müdavimi olmak, kendi moda anlayışını, tatil mekanlarını oluşturmak modernleşmenin dindarlar için çarpıcı görüntüleridir.

Eskireni: Modern kültür ve yaşam koşullarının dinî alanlardaki çarpıcı etkileri neler olmuştur?

Erkan Perşembe: Modern kültür ve yaşam koşulları, dinî alanda piyasa ekonomisinin kendisine özgü mantığının kabulüne zemin hazırlamıştır. Piyasa ekonomisinde var olurken, üretim ve tüketim süreçlerinde görünürlük kazanmak, dindarların kendisine özgü geleneksel yaşam formlarını hızla dönüştürmüştür. Kentleşme ve modern site yaşantısı, evlerin dekore edilmesinde modern yaşamın gereği olan eşyaların ve buna göre şekillenen yaşam tarzları, moda ve giyim sektöründe kendi alternatifini yaratma adına gözlenen değişimler, İslamî tatil ve eğlence anlayışının ürettiği mekanlar modernlikten nasiple-

nen dindarların günümüzdeki değişen konumunu göstermektedir.

Gündelik hayatın değişen dinamiğinde Müslümanlar, popüler kültüre direnebilmek ya da onun ürünlerini kendilerince takdis ederek uyum sağlayabilmek arasında bir yerdeler. Piyasa ekonomisinin belirlediği toplumsal yaşam alanları arasındaki mesafeler en azından tüketici olma düzeyinde sürekli azalmaktadır. Alışveriş merkezleri ve kartla kolaylaştırılan tüketim tutkuları, turizm hareketliliği ve tatil yapma arzuları, TV eğlence şovlarında görünmek, kentsel dönüşüm ve toplu konut projeleri gibi birçok popüler/tüketim unsuru, doğal olarak Müslümanları da içinde yaşadığı toplumun değişim sürecine dahil etmektedir. Beş yıldızlı otellerde gösterişli şekilde icra edilen törenler, iftarlar, lüks yaşam tarzları İslamî görünürlüğü yansıtan semboller dışında dinle ilgisiz gibi değerlendirilmektedir. Yaşanılan mekânlarla birlikte insan ilişkileri ve tutumları da değişmekte, dindarlığın belirleyici değerleri özellikle gençlerin dünyasında hızla anlam kaymalarına uğramaktadır. Artık İslamcı gençlik arasında da doğrudan kadın erkek ilişkileri, flörtler yaşanabilmekte, parklar ve kafelerde aleni olarak oldukça samimi görüntü vermekten çekinilmemektedir. Tüketim kültürünün dönüştürdüğü dindarlığın kırılma noktasında diğer önemli sorun kadının örtünmesinde gözlemlenen değişimlerdir. Müslüman kesimler tarafından dindarlığın temel unsuru olarak ön plana çıkarılan örtünmenin biçimi ve içeriği artık modanın konusu haline getirilerek Müslümanların popüler kültürle tanışmasının sembolü haline gelmiştir.

Kapitalist ekonomik sistemin tüketim kültürü içinde yeni bir yaşama kültürünü içselleştiren Müslümanların, tutum ve davranışlarında İslam'ın sembolik unsurlarının ötesinde ahlakî değerler hızla tüketilmektedir. İslam'ın etik değerler boyutundan uzaklaştırılan dindarlar arasında bireyselci, çıkarıcı, yarı şehirli yarı köylü yeni bir Müslüman tipi doğmaktadır.

Eskireni: Batılılaşma ve çağdaşlaşmanın konumuz bakımından yeri nedir?

Erkan Perşembe: Çağdaşlaşma genel olarak bir toplumun, içinde bulunduğu zamanın gereklerini benimseme, o gereklere uyma ve yerine getirme demektir. Toplumların çağdaşlaşma ideali, zihniyet ve kurumların fonksiyonelliği açısından, çağın gerektirdiği yaşam tarzına geçebilmesiyle belirlenir. Her

çağın ileri ülkeleri gösterdikleri siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmelerle içinde buldukları çağın lider ülkesi konumunda olabilir.

Batılılaşma, Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu olumsuz şartlardan kurtuluş çerçevesinde literatürümüze giren bir kavramdır. Osmanlı'nın karşılaştığı ağır yenilgilerden kurtulma kapsamında askerî alanda başlattığı reformlar, zaman içinde eğitim kurumları ve diğer alanlara da sirayet ederek Osmanlı Batılılaşmasını oluşturmuştur. Cumhuriyetin modernleşme reformlarının batılılaşma düşüncesini güçlendirmesinden bugüne, Türkiye'nin çağdaşlaşma yönelişlerinde akla ilk gelen Batılı ülkelerdeki gibi tepeden turnağa yenileşmenin kaçınılmaz bir zorunluluk olduğudur.

Batu medeniyetinin peşine takılırken bir türlü kendi tarihimizi belirleyebilme konumuna çıkamıyoruz. Bunun en önemli nedeni, Turhan'a (Mümtaz) göre kendi potansiyel gücümüzü keşfedip insan yetiştirme ve bilgiye önem verme kabiliyetimizi yitirmemizdir.

Prof. Yediyıldız'a göre insanlık tarihi boyunca, tarihi yapan ve yönlendiren, özne konumunda ülkeler vardır ve diğer ülkeler tarihin nesnesi konumundadırlar. Örneğin, Osmanlı devleti bir zamanlar toplumsal, siyasal, kültürel, ekonomik alanlardaki güçlü hakimiyetiyle tarihi yapan, tarihin öznesi olan bir medeniyetti, ancak üstünlüğünü kaybettikçe kendi tarihi yazılan, başka ülkelerin çağdaşlık modelleriyle kurtulma çareleri arayan bir konuma sürüklendi. İşte bizler son yüzyıllarda geri kalmışlıktan kurtulabilme, çağdaş ülkelerin seviyesine çıkabilme adına Batı medeniyetinin peşine takılırken bir türlü kendi tarihimizi belirleyebilme konumuna çıkamıyoruz. Bunun en önemli nedeni, Turhan'a (Mümtaz) göre kendi potansiyel gücümüzü keşfedip insan yetiştirme ve bilgiye önem verme kabiliyetimizi yitirmemizdir. Türk çağdaşlaşması, batı medeniyetine yönelirken, batının kültürünü benimseyen, kendi kültürel varoluşunun temellerini geliştiremeyen bir konumda kalmıştır.

Gerçekte çağdaşlaşma, çağın gerektirdiği gelişmelere uygun bir yaklaşımla kendi modernleşmesini

oluşturmaktır. Günümüzde Müslümanlar, bilgi ve teknolojiye üretken olamadıkları için kendi modernlik dinamiğini oluşturamamakta, bunun sonucunda batının ürettiği modernlik algısına teslim olmaktadır. Müslüman kalarak batılı gibi yaşamak arasında oluşan melez kimlik ise, çağdaş Müslümanların en önemli çelişkisidir.

Eskireni: Dinî söylemlerin modernlik üzerinde tesirleri olmuş mudur?

Erkan Perşembe: Dinî söylemlerin modernlik üzerindeki etkisi denilince aklıma, modernliğin Batı dışı toplumlarda ortaya çıkış biçimi geliyor. Modernlik Batılı ülkelerde, aydınlanmanın varlık, bilgi ve tarih anlayışını kristalize eden, modern bilimi meşrulaştıran insan merkezli bir sistem olarak var olmuştur. Batı dışı toplumlarda modernliğin idrak edilebilmesi birçok yönden sorunlu olmakta ve sonuçta dinî söylemlerin kendi modernlik anlayışları ortaya çıkmaktadır.

Eskireni: Piyasa ekonomisinin yarattığı değişimin dindar kesim üzerindeki etkisi hakkında ne söylenebilir?

Yeni ekonomik ilişkilere katılan dindarlar, kendinden önceki kuşakların ısrarla sürdürdükleri ahlâk temelli ticareti, yeni piyasa ekonomisi karşısında söz konusu etmekten çok, ahlâkî değerleri bu türden bir ticaretin elzem kıldığı dayanışmayı sağlama imkânı olarak kullanmayı tercih etmektedir.

Erkan Perşembe: Modernleşmeye karşı direnme süreci içinde olmasına rağmen, giderek bu dünyanın bir parçası olan günümüz Müslümanlarının da köklü bir zihniyet değişimi yaşamakta olduğunu söyleyebiliriz. Bu değişimin sonucu olarak İslâm'a ait değer ve hükümleri algılama ve yaşama biçimi giderek farklılaşmaktadır. Popüler/tüketim kültürünün oluşmaya başladığı ortam içinde İslâmî hakikatin taşıyıcısı durumundaki kültürel ve sosyal formların sürekli kırılmalar yaşaması, bunlara ait sınırların aşmaya uğrayarak belirsizleşmeye başlaması burada önemli noktayı teşkil etmektedir. Değişim süreçlerinin Müslüman'ı götürdüğü yer, kendi ahlâkî değerlerinin, serbest piyasa deneyiminde sürekli kırılma-

lara uğramasıdır. Yeni ekonomik ilişkilere katılan dindarlar, kendinden önceki kuşakların ısrarla sürdürdükleri ahlâk temelli ticareti, yeni piyasa ekonomisi karşısında söz konusu etmekten çok, ahlâkî değerleri bu türden bir ticaretin elzem kıldığı dayanışmayı sağlama imkânı olarak kullanmayı tercih etmektedir. Yeni ilişkilerle beraber bu kesim hem sermaye birikimi hem de yaşam tarzı ve tüketim alışkanlıkları yönünden hızla dönüşüme uğramaktadır. Kendini "öteki" karşısında tanımlarken, Müslüman'ı farklı kılan değerler, ilkeler ve ideallerin çoğunluğu hayatın pratiğindeki aynı ekonomik faaliyet süreçleri içinde düzenleyici ve anlamlı olmaktan çıkmış bulunuyor

Dolayısıyla, var olan ekonomik, kültürel ilişkilere yaklaşımda oluşan çeşitli ahlâkî tutum ve eylemler (dinin mümine kazandırdığı zihniyet), piyasanın koşullarına ve yaşanan toplumsal ilişkilerin çıkara dayanan mantığına göre biçimlenebilmektedir. Bu durum dindarlığın özünü içselleştirememiş, şekli unsurları ağırlıklı bir dindarlık kimliğini ön plâna çıkarırken insan ilişkilerinde ve çalışma yaşamında etik olmayan değerleri meşrulaştıran bir anlayış ağırlık kazanabilmektedir.

Eskireni: "Yeşil sermaye" ifadesiyle ilgili neler söylemek istersiniz?

Erkan Perşembe: 1980 sonrası dönemde piyasa ekonomisinde var olmaya başlayan dindar kesimlerin, küçük ölçekli işletmelerden büyük holdingler seviyesine yükselen konumları, faizsiz bankacılık ve kendisine özgü yatırım politikalarıyla Anadolu kaplanları adıyla yeni bir sermaye grubu oluşturmaya başlamıştı. Türkiye'de 1990 yılında 5 kişi tarafından kurularak yola çıkan MÜSİAD kısa zamanda 2.000 üyeye ulaşmış ve Türkiye'nin en önemli sivil toplum kuruluşlarından biri durumuna gelmiştir. MÜSİAD üyeleri genelde dindar kişilerden oluşmaktadır. İş dünyasında muhafazakar insanların sayısının artması ve cemaatleşme olgusunun hızla gelişmesiyle bu gruplar oluşturdukları birikimlerle yeni iş alanları ve ihmal edilmiş sektörlere yatırım yaparak hızla gelişme imkanı bulmuşlardır. Uluslararası ticarete önemli konuma yükselen iç piyasada varlığını hissettiren bu holdinglerin artan gücü karşısında, 28 Şubat döneminde yeşil sermaye tanımlaması yapılarak önlerinin kesilmesi gerekliliği tartışılmış, bu kavram o günlerde gündeme gelmiştir.

Sermayenin yeşili kırmızısı olmaz. Ancak muhafazakar bakış açısıyla ekonominin işleyişinde var olabilmenin kendine özgü farklı konumları olabilir. Günümüzde muhafazakar kesimler, ekonominin hemen her alanında, dış ticaretten turizme, eğitimden sağlığa, küçük işletmelerden büyük holdinglere kadar var olmakta, modern pazarlama yöntemleri, marka yaratma tutkularıyla kendi alternatiflerini oluşturabilmektedirler.

Eskireni: Kalvinizm, Türk toplumu için bir referans noktası oluşturabilir mi?

Erkan Perşembe: Din ile ekonomik hayat arasındaki ilişki, Max Weber'in *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* adlı eserinde Protestanlık ile kapitalizm arasındaki bağlantıda dile getirilmiştir. Weber, Kapitalizmin Ruhunun, asketik Protestanlığın dört ana kolunu oluşturan; Kalvinizm, Pietizm, Metodizm ve Baptist hareket olduğunu belirtmekte ve bunlardan Kalvinizm üzerinde yoğunlaşmaktadır. Luther'e göre çalışma, insanın Allah'ın rızasını kazanması için bir vesiledir. Bu, kişinin bir meslek içerisinde çalışmasıyla gerçekleşmektedir. Calvin de onu destekleyerek çalışmanın Allah'ın emri olduğuna, yeryüzünde Tanrı'nın hakimiyetinin ancak insanın çalışması ve alın teriyle gerçekleşeceğine inanır. Bir insanın çalışmasında ve buna bağlı olarak mesleğinde başarılı olması, onun yaptığı işin Tanrı tarafından beğenildiğinin de işaretidir. Kişinin sahip olduğu zenginlik, onun Allah'ın sevgili bir kulu olduğuna işaretir. Bu sebeple birey olarak zenginler ve bir değer olarak zenginlik yüceltilmiştir. Weberci yaklaşımı Osmanlı toplum yapısına uygulayarak ekonomik sistemin kültürel kodlarını çözümlenmeye çalışan Ülgener'e göre, dinin ekonomi ahlakı ve zihniyetine etkisi tasavvuf ahlakının izlerini taşımaktadır. İslam'da ne aşırı zenginlik ne de dünya nimetlerinden uzaklaşma emredilmekte, ikisi arasında ideal denge kurulmaktadır. İslam'ın ön gördüğü insan tipi sadece kendi çıkarlarını gözetten sorumsuz bir varlık değildir. O diğer insanların haklarını da gözetten, kazancına helal haram ölçüleriyle yön verebilen bir anlayışta olmalıdır. Bunu gerçekleştirirken Müslümanlar dünyayı ne dışlamalı ne de modern kapitalist üretim ilişkilerinde olduğu gibi metalaştırmalıdır. Bu dengeyi ideal şekilde uygulayan ahi birlikleri, dünya ve ahiret hayatına yönelik dengeli bir yönelişi gerçekleştirirken, bu dengenin kaybedilmesi çözülme devri zihniyetini oluşturmuştur. İslam dininde bu dünya-

nın değerlendirilmesi yanında ahiret hayatına yönelik helalinden kazanma, israf etmeme, yararlı olma ve infak etme düsturları bu dengeyi oluşturur. Kalvinist yaklaşımda ise esas olan bu dünyadır, insan Tanrı adına bu dünya için düzenli çalışmaya yönlendirilir. Piyasa ekonomisinin hakim olduğu günümüz Türk toplumunda, ister istemez kapitalizmin ilkelere göre çalışma ve kazanma mantığını benimseyen Türk girişimcilerinin, Anadolu kaplanları ya da İslamcı kalvinistler olarak nitelendiğini görüyoruz. Başlangıçta küçük ve orta ölçekli işletmelerle başla-

İslam'ın ön gördüğü insan tipi sadece kendi çıkarlarını gözetten sorumsuz bir varlık değildir. O diğer insanların haklarını da gözetten, kazancına helal haram ölçüleriyle yön verebilen bir anlayışta olmalıdır. Bunu gerçekleştirirken Müslümanlar dünyayı ne dışlamalı ne de modern kapitalist üretim ilişkilerinde olduğu gibi metalaştırmalıdır.

yan ticaret burjuvazisinin, endüstriyel burjuva kapitalizmine yükselişiyle birlikte, kendi Müslümanlık anlayışlarına uygun kurumsallaşma süreci de başlamıştır. Günümüzde Müslüman kapitalist girişimcilerin gücünden bahsedilmekte, hatta cemaatlerin bile çok değişik alanlarda holdinglerinden ve bankacılık yatırımlarından bahsedilmektedir. Ülgener'in dünya ve ahiret dengesini gözetten ahilik dönemi İslamî zihniyetiyle kıyaslayacak olursak, günümüzdeki din ekonomi ilişkilerini Kalvinist yaklaşımla değerlendirmek yanlış olmaz. Kalvinizm Türk toplumu için referans olabilir, ancak ideal Müslümanlık zihniyetinin geleceği açısından kesinlikle referans olamaz.

Eskireni: Türkiye'de değişimden hiç etkilenmemiş ya da çok az düzeyde etkilenmiş dinî kesim ya da söylemler var mıdır?

Erkan Perşembe: Türkiye'de gündelik hayatın değişen hızlı ritminden uzak kalabilmiş dinî söylem ve kesimler bulunabilir. Özellikle büyük kentlerde bile gözlemleyebildiğimiz kendi getto alanlarındaki alternatif yaşam mekanları açısından yaklaşıldığında, bazı tarikat ve cemaat gruplarının mensuplarına benimsettiği tutum ve davranışlar çerçevesinde değişimden etkilenmediklerini söyleyebiliriz. Ancak görünürdeki sakal, şalvar, çarşaf gibi kıyafet seçimleri ve kapalı mekanlarında kendi İslamî pratiğini yaşa-

maya çalışan en uç cemaat ve grupların modern teknoloji ürünlerini kullandıkları, çevrelerindeki değişen yaşam koşullarına fazlaca direnemedikleri de ileri sürülebilir. Buna karşılık bazı gruplarda, İslam'ı algılama söylemlerinde geleneksel yorumlar etkinliğini sürdürürken, gündelik yaşam alışkanlıklarının değişebildiği de gözlenmektedir.

Eskireni: Türkiye'de şer'î hukuka geri dönme ihtimali ya da talebi var mıdır?

Erkan Perşembe: Böyle bir talep ve bunun ciddi bir toplumsal temeli bulunmamaktadır. Çünkü, 1980 sonrasında yükselişe geçen İslamcı akımları sivil toplum, demokrasi, temel hak ve hürriyetlerin yayılması, serbest piyasa ekonomisi gibi modernleşmenin temel ekonomik ve siyasî değerleri çerçevesinde değerlendirdiğimizde bir tehdit unsuru olarak okumaktan çok; farklılaştırıcı unsur olarak görmek daha doğru olacaktır. İslamcı kesimler kamusal yaşam alanına nüfuz ettikçe, burada üretilen değerlerden etkilenmekte ve doğal olarak köklü bir dönüşüm geçirmektedirler. İslamî kesimler içinden çıkan genç kuşaklar, değişik sosyal bilimlerle tanışmanın sonucunda, modern dünyada tartışılan, konuşulan birçok konuyu Türkiye'nin gündemine taşımışlardır. Sivil toplum, demokrasi, insan hakları, liberalleşme, özgürlük, kadın hakları ve çoğulculuk. Buradan hareketle İslamî grupların, modernleşmenin siyasî, kültürel ve ekonomik boyutları için bir tehdit değil; aksine bu konulara kendi renklerini katarak zenginleşmesini sağlama anlamında işlevsel katkı yapabileceklerini söyleyebiliriz.

Eskireni: İslam'a ilişkin, İslamî bir "reform"un Türkiye'de toplumsal bir temeli var mıdır?

Erkan Perşembe: İslamî reform kavramını nasıl anlayacağımıza bağlı. İslam'ın ana kaynağına yönelerek, günümüze yönelik meseleler için yeni çözümler üretme bağlamında reformdan bahsediyorsak, Türkiye'de bu yaklaşımı benimseyen seçkin bir zümre oluşmuş durumdadır. Bu zümrenin çözümlerine önem veren, beklenti içinde bulunan bir çevre oluşmuştur. Ancak İslam'a yönelik her türlü çıkarım ve yeni yorum biçimlerinin her dönemin, toplumsal ve kültürel koşullarına uygun yorumlamalar olabileceğini kabullenmek gereklidir.

Eskireni: Son olarak Türkiye'de son zamanlarda çok sık telaffuz edilen bir "ılımlı İslam modeli"nin

inşası konusunda bir sosyal bilimci olarak sizin analizleriniz ne yöndedir, alabilir miyiz?

Erkan Perşembe: Türk Müslümanlığına ılımlı bir karakter kazandıran tarihsel temel, Osmanlı'dan devralınan siyasal ve sosyolojik yapıya dayandırılabilir. Osmanlı'nın siyasal sistemi tam anlamıyla teokratik bir özellik taşımamaktadır. Osmanlı toplumsal yapısında kültürel etkileşimler ve dinsel farklılaşmalar doğal olarak algılanmaktadır. Buna bağlı olarak Batılılaşma hareketlerinin derin dinî değerlerin yer aldığı bu toplumda sert ve yaygın bir reaksiyonla karşılaşmamış olmasının altında bu tarihsel realite yatmaktadır.

Türkiye'de ılımlı Müslümanlığın, Cumhuriyet döneminde zaman zaman sistem karşıtı bir noktaya kaymasının altında yatan temel neden, modernleşmenin ürettiği değerlere değil; Cumhuriyet yönetiminin üretmiş olduğu otoriter siyasete bağlanmaktadır. Türkiye'deki laik politikaların sert üslubu aslında Türkiye'deki dindarlığı reaksiyoner konuma sürüklemiştir. Türkiye'de yüzyılın son çeyreğinde yaşanan hızlı değişimler bütün kesimleri etkilediği gibi dindarların gündelik hayatını da önemli ölçekte değiştirmiştir. Siyasal İslamcı söylemlerin eleştirel yaklaşımlarında da özellikle 28 Şubat sürecinden itibaren daha ılımlı stratejiler ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, dindarların geniş bir kesimi hem modern değerleri yaşamakta hem de dinî pratiklerine bağlılıklarını devam ettirmektedir. İslamî kesimin bunaldığı otoriter siyasetin etkisinden kurtulabilme yolunda çok kültürlü yapıyı, demokrasi ve özgürlükle ilgili söylemleri daha çok benimsediği gözlenmektedir. Bunun dışında çeşitli İslamî grup ve cemaatlerin İslam'ı yaşama pratiklerinde bile modern hayatın değişen dinamiğine uyum konusunda şaşkıncı değişimler izlenebilmektedir. Siyasette egemen olan dindar kesimlerin daha ılımlı İslamî söylemlere göre tutum değiştirmeleri de ılımlı İslam modeliyle ilgili iddiaları şüphesiz gündemde tutmaktadır. Türkiye'de din ve siyaset, din ve ekonomi din ve değişme arasındaki ilişkilerde Müslümanların iki arada kaldıkları, hem modernliğe hem de dindarlığa ilişkin yaklaşımları seçme konusunda kararsız kalabildiklerini söyleyebiliriz. ■